

Euskaltzaindia ere Reno-ko Unibertsitateraino jalgi da aurren, lehen aldiz. Eta Oihenarten mendeurrenean egin dituen bilzarretan, han eta hemengo jakintsuen arteko harremanak sotu ditu. Eusko Jaurlaritzak eta Kultura Sailak, bestalde, egin dute ahaleginik, beren aldetik, Euskal Herria bera eza-gutarazten.

Artean eta musikan, berriz, lehenagotik hasi ginen kanpoan agertzen. Une honetan ere baditugu ezagunak diren artistak eta musikoak. Txillidak, Ingalaterran, Alemanian, Madrilan eta abarretan egin ditu erakusketak arrakasta handiz. Oteizak, Sevillan, Nafarroako pabilioian. Baina ez da Sevillaratu den bakarra izan, Txomin Badiola eta Pello Irazuk ere izan baitute lekurik. Madrilgo *Reina Sofia* museoan, berriz, gela bana dute Txillidak eta Oteizak. Eta Andres Nagel eta Jose Luis Goenaga ere gero eta bide zabalagoa ari dira egiten kanpoko merkatuan.

Musikan, bestalde, Eskudero, Karmelo Bernaola, Luis de Pablo, eta abar, aitortu samarrak dira kanpoan. Eta abeslari-tzan ere gero eta sona handiagoa ari dira hartzen Ainhoa Arteta eta Maite Arruabarrena, besteak beste.

Kanpora zabaltzea beharrezkoa zaigu euskaldunoi. Burua zertxobait erakusten ere hasiak gara. Bide horri jarraitu behar zaio. Hori da aurrera egiten dugun ala ez jakiteko seinalerik onena.

MIKEL ETXEBARRIA

EUSKALDUNOK SEVILLAKO EXPO'92-N

Estatu-mailan 1992. urtea ekintza handiz eratutako urtea izan da, alde batetik Olinpiadak eta beste alde batetik Sevillako Expo'92 eta bere inguruan Madrilgo kapitalitatea eta V. Mendeurrena. Argi dagoena zera da: Olinpiada izan dela jende gehien erakarri duena, batez ere telebistaren bitartez, eta Expo'92 izan dela fisikoki jende gehien erakarri duen ekintza.

Expo'92 deitua zegoen urte batzuk lehenago eta dei horrek bere arrakasta izan zuen munduko nazio gehienetan, hala aberatsen artean nola hain aberats ez direnen artean. Zer egin, euskaldunok, honen aurrean? Nere ustez hartu zen erabakia, joatearena hain zuzen, erabaki egokia izan zen. Ezinbestekoa zen euskaldunok ere hainbeste nazio biltzen duen ekintza batean agertzea. Beharrezkoa zen gure izaera berezia bertan agertzea, herri bat garela bertan aldarrikatzea.

Euskal Autonomi Elkarteko presentzia diseinatzerakoan era duin eta handikeriarik gabeko batean egitea erabaki zen, h o r relako Erakusketa batean nolabaiteko maila zaindu beharra dagoela onartuz baina, baita ere, horrelako ekintzak antolatzeak dirua barra-barra gastatzeko duen arriskuaz ohartuz.

Expo'92 irudiz osatutako eskaparate handi bat izan da, bertan hainbat nazio beraien izaera agertzen eta irudia sal-tzen saiatu dira elkarren artean lehia izugarria sortuz. Expo'92n ez zegoen sakontasun handiko azalpen ulergaitzik jartzerik, erakargarri eta erraz ulertzen diren mezuak baizik. Honen ondorioz Euskadiko Pabilioiak bisitariari aukera hirukoitza eskaintzen zion: hasteko, esku-foiletoa, bideoa eta pelikula; bigarren mailan «Amerika eta Euskaldunak» erakusketa, eta hirugarrenez, enpresei zuzenduriko aldea.

Azaldu diren edukinetan Euskal Herria euskaldunon herria dela azpimarratu da eta gure izaera, batez ere gure kultura eta hizkuntzaren berezitasunak, era erakargarri batez azaldu dira (bideoa eta pelikula). Expo'92 kanpokoei begira eginda dago, gure izaera kanpokoei azaltzeko eta irizpide honekin egin da pabilioi guztia. Ez da izan euskaldunentzat egindako pabilioi bat.

Pabilioiaren edukinak eta azaltzeko erak ez dira nolana-herri bakiak izan. Expo'92ren gaia «Aurkikuntzen Garaia» izan da eta gai horren inguruan «Amerika eta Euskaldunak» erakusketa aurkezten da. Gure erakusketa horretan Amerikarekin euskaldunok izan dugun lotura azaltzen da, 1492. urte aurrekoa eta ostekoa. Konkista eta kolonizazio-prozesuan Amerikan gertatutakoak gustatu ala ez, onartu ala ez, euskaldunok, bertan partaide izan ginela argi dago eta partaidetza hori, era batekoa edo bestekoa agertzen du aipatu erakusketak.

Pelikula aipatu beharra dago, pabilioiaren eskaintzarik erakargarriena izan delako. Pelikula labur honek Euskal Herriaren izaeraren azalpen bat egin nahi izan du era erakargarri eta gustoko batean. Dokumental ofizialetatik ihes eta familia baten bidez gure Herria erakusten duen pelikula bat egin da, horrek duen akats eta bertuteekin eta pelikula hori goi-mailako teknologiaz egin da, guztiz erakargarria izan den teknologiaz eta hori ez da gutxi ikusentzunezkoen Expo'92 honetan.

Gure enpresa-munduak ere bere tokia izan du eta gure sukaldaritzak ere bai. Jatetxearen arrakasta izugarria izan da eta horren bitartez gure sukaldaritza eta gure produktuen irudia, Arabar Errioxako ardoa, txakolina, eta abar, zabaldu eta hobetu da.

Aipatzekoak dira, baita ere, Pabilioiaren inguruan egin diren kultur ekintzak; beraien bitartez euskal kulturaren presentzia eta kanpo-proiektzioa bultzatua izan da.

Horretarako ekintza ezberdinak antolatu dira, (Euskadiko Balleta, Euskadiko Orkestra Sinfonikoa, Bilboko Orkestra Sinfonikoa eta hiru abesbatzen emanaldiak, Eskuderoen «Ileta» musika-lanaren aurkezpena, Getariako Elkanoren ospakizunaren antzestea, herri-kirolak, estropadak, euskal musika, etab.).

Badirudi gure Pabilioiaren kanpoko itxura eztabaidatua izan dela, baina kontuan hartu behar da helburua ez zela egungo euskal arkitekturaren adierazgarri izatea, eraikuntza ez garestia, deigarria eta erakargarria izatea baizik.

Euskadiko Pabilioiaren egitasmoa ez da garestia izan. Gastatu denaren arabera Pabilioi Autonomikorik merkeen artean ibili gara. Egitasmo osoa (eraikuntza, lanarigoa, pelikula, edukiak, kultur ekintzak, etab.) egiteko agindu ziren 1.500 milioi ez dira gastatu eta bisitari aldetik Pabilioi Autonomikoen arteko bigarrena izan da (Andaluziakoaren ostean, noski) eta orokorrean nahiko goian gelditu da.

Expo'92 amaitu da eta nere ustez gure presentzia onuragarria izan da. Gure Pabilioia eta bere inguruan antolatu diren kultur ekintzak arrakastatsuak eta goraiatuak izan dira eta gure presentziaren bitartez Euskal Herria, Herri bezala, izaerapropioa duen Herri bezala ezagutuagoa izan da eta bere irudia, indarkeriak desitxuratzen dion irudia, hobetu egin da.

GUGGENHEIM

Guggenheim egitasmoa aurrera doa. Ixileko negoziazioak eginez urtebete igaro eta hainbat arazo gaudituz ondoren izenpetu zen Guggenheim Museoaren akordioa.

Egia da aurrera eraman ziren negoziazioak ixil samarrek izan zirela, baina horrelako negoziatio bat ezin da asanblada baten bitartez egin, bestela, lortu nahi duguna, edo ez dugu lortzen edota askoz ere era desegoki batean lortzen dugu. Bestalde, negoziatioaren ondorioen azalpen zabala egin zen eta hartu ziren konpromezu guztiak Lege Biltzarrean argi eta garbi azaldu ziren.

Guggenheim Museoak mesede egingo dio luzarora euskal kulturari eta Euskal Herriari. Horrelako kultur azpiegitura batek inguruko kultur produkzioa, batez ere artearen arlokoa, ziotu eta dinamizatu egiten du. Artista garaikide garrantzitsuenen arte-lanak ikusi ahal izateak eta Museoaren inguruan antolatuko diren ekintzek sustatu egingo dute gure artea.

Guggenheim erronka bat da. Kultur garapenaren bultzatzaile izatearen aldeko apustu bat. Gizarte batek krisi-egoera batean kultur egitasmo indartsu baten aldeko apustu sendo bat egiterakoan, krisi horretatik ateratzeko behar den kemena eta adorea duela erakusten du.

Guggenheim Museoak ez da kultur egitasmo bat bakarrik, hirigintza-egitasmo bat ere bada Nerbioi itsasadarreko ertza indartu nahi duelako eta ekonomi egitasmo bat ere bai, Museo horrek erakarriko duen turismoaz gain egitasmo horren bitartez izango dugun nazioarteko proiektioak inbertsioak erakartzeko ere balio izango duelako.

Guggenheim egitasmoa garestiegia dela eta, kontrako iritziak agertu dira, batez ere euskal kulturaren izenean, Guggenheim egitasmoak euskal kulturak behar duen babesik gabe utziko duen beldurrez, baina hori ez da horrela. Beharbada Guggenheim Museoaren egitasmoak euskal kulturari ematen zaion babesari buruz hausnarketa sakon bat egitera bultzatu du eta horrek, hasiera batean gogorra iruditzen arren, ez dauka zertan kaltegarria izan behar.

Guggenheim egitasmoaren garestitasuna neurtzerakoan lau arlo hartu behar dira bereziki: lehenengoa, egitasmoak

hirigintza-mailan ekarriko duen hobekuntza. Bigarrena, edozein museo eraikitzerakoan horrelako eraikuntza batek bete behar dituen baldintza bereziek dakarten kostua (ikus Madrilgo Reina Sofia). Hirugarrena, museo horretan ikusi ahal izango diren arte-lanen balioa (erosketa bitartez lortu ezinezkoak direnak) eta, azkenik, egitasmo horretan 5.000 milioi pezeta arte-lanak erosteko direla, betirako gure gizartearentzat izango diren arte-lanak.

Irizpide hauetaz gain badirudi kultur proiektu batean diruztza hori gastatzea zorakeria bat dela, baina, zenbat balio du Euskal Herriko edozein herritan egin den kilometro bat asfaltok?

Kezkagarriagoa, zabaltzen ari den beste iritzi bat da, hots, krisi-egoeran kulturaren, ezertarako balio ez duen eta kostua bakarrik suposatzen duen arlo horretan, dirurik inbertitzeak ez duela zentzurik.

KULTUR KEZKA

Guggenheim egitasmoaren erantzun edo ondorio modura Kultur Kezka sortu zen. Horrelako mugimendu bat ona da; kultur munduan ari direnak beraien harremanak sendotzea eta iritziak elkar trukitzea kultura berarentzat ere mesedegarria da. Beharbada hain positiboa ez dena zera da: horrelako mugimendu edo elkarte bat erantzun bezala sortu beharra eta ondorioz, zerbaiten alde joatea baino zerbaiten aurka joatearen irudia ematea. Horrez gainera, horrelako mugimendu bat, partaideen iritzi, beraien kalterako den erabaki baten ondorioz sortzen denean, badirudi beraien interes zehatzak defenditzeko sortu dela eta ez interes orokorrako helburuak bultzatzeko.

Dena dela, eta alde batera utziz tartean nortzuk zeuden eta nortzuk ez, eztabaida, bazirudien Kultur Kezkak protesta hutsetik gain bide berriak eskainiko zituen elkarte kultur gile sendo eta indartsu bat izango zela baina, oraindik, ez du espero zen fruiturik eman.

Guggenheim egitasmoaren inguruan sortu zen eztabaidak arlo interesgarriak izan zituen (aspaldi batean ez da ezagutu antzerako kultur eztabaidarik) baina zalantzak ditut ez ote zen eztabaida hori Kultur Kezkak eman eta emango duen fruitu bakarra izan.

HASIER ETXEBERRIA

BANDERA PIRATAK

Ruper Ordorikak *Hautsi da Anphora* izeneko diska luze miragarri hura argitara eman zuenean, neure belaunaldiaren sentsibilitaterik finena ezagutu nuen bertako abesti eta musiketari. Ordura arte entzun gabeko zerbait ikusi nion lan hari, bai musika beraren eklektikotasun aitzindariari eta baita agertzen zen poemen aukeraketa dotoreari ere. Belarrietatik barrura sartu zitzaidanetik, nere bihotzeko eskanerrearantz geruza nabarmena da *Hautsi da Anphora* hura.

Diska hartako kanturik onena ez bada ere, bazen bat, (eta bada oraindik ere), buruz ikasi nuena. Hitzak bertso gintzarekin eruditik sortu zituen Atxagak eta doinua ere tradizionaltasunez busti zuen Ordorikak. Usain zaharrez betetako proposamen berri bat zen. *Ez duk eten katea* pentsatu nuen pozarren:

*... apaizei sotanak dizkiet kenduko
itsasuntzi piraten banderak egiteko
tiobibo batean denok gara igoko
txintxuak garelako ez dugu ordainduko.*

Jai eta esperantza-kantua zen. Alaia oso. Izpiritu, filosofia eta jokaera baikor baten adierazlea. Lotsagabea ere bai, apur bat behintzat. Baina bada-ezpada, kantuek *danger* zioen bere amaieran:

*... txit ondo hitz eginen eskuetan geldi
borreroak baditu milaka aurpegi.*

Azken oharrari kasu handirik egin gabe, mezu baikorrarekin geratu nintzen ni eta geratu ginen gu. Baina hara non, ikusitakoak ikusita, etorkizunari buruzko poema eta kantu hura, alaitasun eta itxaropenezko ereserki izatetik, antipofezia izatera iritsi den.

Parafrasegintza onartzen badidazue, apaizei ez diegu guk sotanarik kendu. Beraiek hala nahi izan dutelako erantzi dituzte arropa beltzak, bide batez beraien bandera pirata propioak eraikitzeko.

Azken urteotan eduki dugun tiobibo bakarra, aldaketa politiko-instituzionala izan da, ez besterik. Nik behintzat ez dut ikusi bestelako txinbili-txanbolorik. Eta gu ez gara inora igo, beraien tiobibora igoarazi gaituzte derrigorrean, eta ez dohainik, ezta gutxiago ere. Zoritxarrez, ordaindu ere, ordaindu beharko baitugu gogotik, denon larrutik.

Aparteko plazera ematen du frantzizkotar ohiek zuzendutako aldizkari beronetan, Ordorika-Atxagaren kantu hark deabrukeriarako deia egiten zuela aitortzeak. Deabrukeria izan behar baitu apaizei sotanak kendu, kantzontzilotan laga eta kaskezur eta guzti, bandera piratak aidera jasotzeak. Ez zen makala abestiak zekarren apustua.

Baina desioa, esan bezala, ez zen bete: apaiz beraiek hasi zitzaizkigun erantzten, sotanak kentzen eta gure politikagintzan, ekonomian eta norabidearen zentzuan erabakiorrak diren lekuak betetzen. Apaiz, seminarista, teologo, fraile, eta abarrek, lotsagabeki hartu zuten aurrea hain elizkoi den gure gizarte honetan. Batikanoan ezik, munduan ez da inon izango euskal kulturgintzan bezainbeste abadekume metro karratu bakoitzeko.

Santu multikolore guzti hauek, herriaren gidaritzarako baimena lortu zuten bapateko laikotzearekin. Intzentsu eta kontraintzentsu usainez igurtzi zituzten bazterrak, edozein alorretan gainera, edozein bidetan: ezkerretik, eskuinetik, erditik, denek zuten eta dute arrazoi, lehen, orain eta beti. Denek dute Erroman, Alemanian, Belgikan, Arantzazun edo beste nonbait ikasitako erretorikarako gaitasuna. Herriarekiko konprometuzaz bete dute kalbario honetako bidea eta santutasunerako penitentzia.

Unibertsitatera, eskoletara, instituzioetara, alderdietara, komunikabideetara... noranahi jo zuten soldata bila eta gaur beren eskuetan dago gure politikagintza eta ardura publikoaren zati handi bat. Esate baterako, oso urrutira joan gabe, gehiengoak bozkatu duen alderdia Jesusen Lagundiko ikasle izandako baten gidaritzapean dago. Kultur politika erabakitzen duena, teologo katolikoa da. Eta gauza bera esan liteke gure bizitza publikoa osatzen duten hainbat eta hainbat arloz.

Guzti honek ekarri dituenen artean, bada gauza bat, biziki kezkatzen nauena, eragin izugarria baitauka gure gizarte honetako harreman eta erabakietan. Pekatuaren zentzua da. Baten batek kritika edo ezadostasunen bat agertzen duenean, pekatari bihurtzen da automatikoki eta, jakina, pekatariak, gehienez ere, barkamena merezi du eta ez besterik. Haren hitzak pekatuzkoak dira eta entzungorrena egin behar iradokizunik txikiena onartu baino lehen.

Aniztasuna eta zabaltasuna behar den unean, *beti kontra dauden zakurrak* baizik ez dira ikusten, berdin da zer dioten, zer egiten duten, beraiengandik ez baitaiteke ezer onik espero. Ezin konponduak bihurtzen dira berez logika apur batez erraz konpontzeko modukoak diren arazoak. Korapilo funtzional horrek harrapatuta gabiltza denok azken urteotan, eta piskatean ez dauka konponduko denaren seinalerik.

Diodan guzti honi buruzko bi adibide jartze aldera, oso gertu dauzkagun bi gertakizun, eta tartean lau izen-abizen, aipatu nahi nituzke. Nola ez, bada, *Euskaldunon Egunkaria*-z eta Guggenheim museoaz ari naiz.

Euskaldunon Egunkaria-rekin gertatutako lotsamangarrikeria, nahikoa litzateke edozein politikari zintzo bere lekutik kanpo uzteko. Baina hemen ez. Oso ondo ulertzen ez dudan fede harrigarri bat dago politikariarekiko: *ne re alderdikoa bada, ondo dabil. Arrazoia izango du, noski*. Erabaki eta juzku propioak edukitzeko eskubidea satortzen du jokaera horrek. *Euskaldunon Egunkaria*-ren kasuan, hitzik eta agerpenik ere ez da erabiltzen jada Kultura Sailburuaren portaera arrazoitu nahi den orduan. Horrela da eta puntu. Azterketarako ahalmena alde batera laga da eta hala, 1990. urtean Joseba Arregi jaunak «aurtengo urtea bukatu baino lehen guk egindako egunkaria kalean izango da» kameran aurrean esan izana, haizeak eraman dezake errazki. Jose Ramon Beloki jaunak jaso zituen ordainketa alferrikakoak denboraren urak irentsiko ditu eta euskarazko egunkari bat eraikitzeke zeuden aurrediruak, Sabino Arana fundazioari edo zernahiri emango zaizkio *Egunkaria* Sortzen-eko pekatari horiei eman baino lehen.

Alferrikakoak gertatzen dira eguneroko praxia eta behin eta berriz agerian jarritako euskararenganako kezka eta ahale-

gina. Eta ez da ezer gertatzen. Betiko lau zakurren zaunkak baino ez dira urrutian entzuten.

Antzerako gauza gertatzen da Guggenheim museoaren auzian ere. Debaterik eta gardentasunik gabe onartu eta sinatu da, kulturgintzan dihardutenentzat erabat kezagarria den proiektu bat. Hain zuzen ere, azken hamar urteotan zehar eginitako kultur politikari buruzko azterketa sendo bat egin beharreko unean, datozen urteak baldintzatzen dituen proiektua onartu du Arregik. Kontsentsu politiko-koiunturalaren laguntzaz, hori bai, baina kultur eragileen inolako adostasunik gabe. Eta guztia gutxi balitz, irtenbide ekonomikoaren kolorez jantzi nahi du Arzallusek «Guggenheim-ek gastua baino irabazi gehiago sortuko du» dioenean (92-I-19). Zer gertatuko litzateke hala ez balitz? Zer egingo luke Xabier Arzallus jaunak bere errua ordaintzeko? Goiko Jaunari errezatu egindako pekatuak barka diezazkion, ala, Fatimara peregrinazio bat antolatatu?

Herri honetan diren artista eta kultur eragile gehienak ez dira aintzakotzat hartu beren kritiketan. «Betiko zakurrak lepoko ezberdinarekin» esan du Arregik 1992 honetan, baina ez da hori okerrena: gizarteak erantzuteko ahalmena galdu egin du.

Gizarteari bost axola zaio Arregiren politika Estatu-Arkitetuarena edo Estatu-Mezenasarena den. Hori lau katuren kezka baizik ez da, eta hala doaz gauzak. Nahikoa egiten du oinezkoak auto berriaren letrak ordaindu eta egunkariak irakurtzearekin: «Arregik piztu duen eztabaida ona da, kulturari buruzko eztabaida beharrezkoa baita. Kulturgintzan ere gauza asko dago aztertu beharra. Norabidea erabaki behar da.» (Mikel Atxagak, Deian, 92-II-7an, erabakiak aspaldi hartuta zeudeanean).

Errotarriak irentsarazi nahi dizkiguten garai hauetan, nik behintzat, argi dut *Euskaldunon Egunkaria* ez dela ari euskararen kaltetan. Badakit Guggenheim-en aurkako jarreko herri honen etorkizun hobea dutela amets. Eta hori, segurantzia hori, denak batera errezatzen jarri eta mirari bat lortzen ez badute behintzat, oraindik ere zaunkarako gogoz gabiltzan zakur pekatari on altxorra da. Anphora barruko altxorrik preziatuena. Aberats gara, beraz. Gora geu.